

ההתיישבות היהודית בביסאראביה

פלך ביסאראביה לא היה תחילה בין הפלכים בהם היקצתה הממשלה אדמות להתיישבות יהודית, אבל לא נאסרה בה רכישת אדמות פרטיות על-ידיהם. כזכור, נמצאו יהודים בעלי אמצעים שרכשו לעצמם חלקות-אדמה. רבים מהם בעיקר בהערים, שרגורוב קופאיגורוב ופרוסקורוב בפלך פודוליה, רכשו אדמות בביסאראביה הסמוכה. בגלל אמצעיהם הכספיים המצומצמים וחסר רגילותם בעבודה היו השנים הראשונות קשות; לאושרם נצטרפו אליהם מתיישבים מיהודי ביסאראביה עצמה, מהם שהיו מומחים לגידול-צאן, ומהם לגידול טבק, שהיו לעיניים ליהודי פודוליה.

הממשלה לא עזרה למתנחלי ביסאראביה במאומה, לא בשטח-אדמה ולא בהלוואות; מאידך, לא הטילה עליהם פיקוח. לא חלו עליהם תקנות חמורות ולא היו כופים לפקידי רשות מושחתים. הם היו חופשיים בפעולותיהם, במאמץיהם, ביוזמתם ואף בשגיאותיהם. והעצמאות נסכה בהם בטחון.

בראשית ההתיישבות היתה האווירה בחוגי הממשלה נוחה ואוהדת לגבי התיישבות היהודים, ושום מכשולים מיוחדים לא הושמו על דרכם. וכך אירע שב-שלהי שנות ה-30 נוסדו במחוזות סורוקי ובילצי 5 מושבות על אדמה קנויה: דומברובני, לובלין, וורטיוז'ני, בריצ'בו באלאלרבלאד, ו-4 מושבות על אדמה חכורה ל-50 שנה — אלכסנדרני, גוריצא, קאפרשטי ומארקולשטי. לאחר שפורסם חוק האוסר על חכירות-האדמות ליהודים (3 במאי 1882) בוטלה החכירה של 3 מושבות ורק אחת מהן, מארקולשטי, המשיכה להתקיים ולעקוף את החוק בעזרת תחבולות שונות.

הודות לאי-התערבות הממשלה, לאקלים הטוב, לשפע המים וכן לעזרת יהודי-המקום, הקרובים לחקלאות מאז ומתמיד, הלכו המושבות והתפתחו, אף כי עברו עליהן לא מעט צרות, מחסור ומצוקה.

בראשית שנות ה-60, כשיחס הממשלה היה עוד ליבראלי לגבי היהודים בכלל והתיישבותם בפרט, החלו בעלי-אמצעים מעטים לרכוש חלקות קטנות במקומות מגוריהם כדי לגדל עליהן טבק או כרמי-גפנים. ככל שהסתגלו יותר לעבודה החקלאית וככל שהצליחו בה יותר — כן התגבר תהליך ההתיישבות היהודית בביסאראביה; הזכות לרכוש אדמות לצמיתות או לחכרן עזרה גם היא לתהליך זה. אחד הענפים העיקריים בחקלאות הביסאראבית היה גידול הטבק.

עקיבא אטינגר ביקר בביסאראביה בסוף שנות התשעים ובראשית המאה העשרים כיהן בה כיועץ לעניינים חקלאיים מטעם חברת יק"א. בסיפוריו שנכתבו באהבה רבה לחקלאי ביסאראביה, יש חומר מעניין מאד; מהם אנו לומדים כי התורכים הכניסו לביסאראביה את גידול-הטבק לפני 150 שנה, ומאו נשתמרו בעצם אותן שיטות עבודה, עד שהענף עבר לאט לאט לידי יהודים, והם הכניסו בו כמה שכלולים, ביחוד באופני הייבוש.

בשנת 1889 פרסם המלומד הרוסי שצ'ארבאטשוב מחקר על גידול הטבק ברוסיה במשך 25 שנים (89—1864). לדבריו היו שייכים — 27 משטחי הטבק בשנת 1864 ליהודי בסרביה, ואילו בשנת 1888 — 62%. באותה שנה (1888) היו עסוקים בעבודות הטבק 3431 יהודים ורק 289 נוצרים. כלומר 92% מעובדי הענף היו יהודים.

בתחילה עסקו בטבק — בעל החלקה, ואי אלה שכירים יהודים, אולם במשך השנים עבר הענף לידי משפחות יהודיות שישבו על חלקות זעירות בגודל של דיסיטינה כל אחת. השטח המצומצם היה מעובד כל חדשי השנה על ידי כל המשפחה, הבעל, האשה, הילדים ואף הקשישים מצאו לעצמם עבודה מתאימה במערכת העבודות הרבות, החל מהשתילה וגומר באריזת הצורות. גידול הטבק בעבודה עצמית היה מכניס כשלוש מאות רובל לשנה, הכנסה בינונית למשפחה עובדת. לעתים קרובות גידלה המשפחה גם גינת ירקות לצרכי הבית.

החוק של 1882, האוסר על היהודים לרכוש ולחכור קרקעות, הכביד מאד על הטבקנים שחכרו אדמות ועל אלה שעמדו לרכוש חלקת אדמה לגידול טבק. הטבקנים היו מערימים על החוק בחכרם חלקה על שם נוצרי, ובשחדם את המשטרה. למרות הקשיים וההוצאות לא זנחו מגדלי הטבק היהודים את הענף.

ענף חקלאי שני שיהודים רבים עסקו בו — היה כרמי גפנים. בראשית היה ענף זה בחינת תחביב, או תוספת הכנסה לחנות.

הכרמים הראשונים עובדו באופן פרימיטיבי, לפי שיטות ישנות מאד שה מולדאבנים קבלו מהתורכים. הגפנים נשתלו לא בשורות ישירות אלא במרחקים שווים ונוגעו במחלת הקימחון ובפילוקסרה. בעלי-הכרמים היהודים הראשונים לא עבדו בעצמם ולא הבינו מאומה באופני הזמירה, בשמות הזנים וכו'. במשך הזמן למדו את הגפן, ומהם שהחלו להתמסר לענף ונוכחו לדעת שכרם מעובד יפה — הכנסתו אינה פחותה מפדיון בחנות המכולת.

במשך השנים, הוכנסו שכלולים גם בענף זה, כמו בכל ענפי החקלאות ברוסיה. עקיבא אטינגר שהיה אגרונום-מדריך מטעם יק"א בביסאראביה עזר הרבה לקידומו.

נמצאו גם יהודים שעסקו בגידול צאן, ועיבדו את החלב לחמאה וגבינה יבשה, ושוקו את תוצרתם בערים. הללו נקראו בפי הציבור „חלבנים“.

במפקד שערך אטינגר בשנת 1898 מטעם יק"א אנו מוצאים מספרים אלה :

במושבות היהודיות בביסאראביה נרשמו 536 בתי אבות, מהם עסקו 300 משפחות בחקלאות כללית 545 (251 נפש) בגידול טבק, 576 במטעי כרמים, 364 משפחות בחלבנות וגידול צאן; בסך-הכל עסקו בחקלאות בשלהי המאה ה-19 קרוב לאלפים משפחות מיהודי ביסאראביה, שהם 7.5% מכלל האוכלוסייה היהודית בפלך זה.

חקלאי ביסאראביה המשיכו לפתח את משקיהם, לפי הקווים שהסתמנו החל מראשית המאה ה-20, לשלושה טיפוסים משקיים עיקריים שהתבססו בפרק זמן זה על העבודה העצמית ואלה הם :

א. מטעי טבק, בגודל של 10—12 דונם, אשר נעבדו, כרגיל על ידי משפחה בינונית, בה היו שלושה כוחות עבודה, ואשר, בממוצע, היו משיגים הכנסה נטו של 300 רובל לשנה, סכום שהספיק לחיי רווחה בתנאי כפר.

ב. כרמים של ענבי מאכל וענבי-מרפא, אשר הוקמו מחדש על ידי נטיעת גפנים מורכבות על כנות אמריקאיות, בשיעור של 20 דונם, בממוצע, ואשר בתנאי העבודה של כל בני-המשפחה והוצאת הסכום של 800 רובל במשך שלוש שנים, הביאו הכנסה שנתית של 400—450 רובל למחיית בית-אב, גם כן בהרווחה, ליד ערים, עיירות ובמושבות.

ג. משקי-פלחה על שטחים של 60—90 דיסאיטינה בצירוף 3—2 פרות או 30—20 ראש בהמה-דקה (בעדר משותף), אשר איפשרו קיום צנוע לבית-אב במושבה ובכפר מעורב.